

غار دوشه خرم آباد

پروانه قلی پور

دبیر مطالعات ناحیه ۲ خرم آباد

استان لرستان

سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰

درس ۱۲ (در جست و جوی پیشرفت و رهایی
از سلطه خارجی)

درسنامه، پاسخ فعالیت ها، نمونه سؤال

درس ۱۲

شکست های نظامی و سیاسی از **روسیه** و **انگلستان** استعمارگر در دوره قاجار با وجود نتایج زیانبار، ایرانیان را متوجه ارزش علم کرد و توانمندی های صنعتی اروپاییان را آشکار ساخت.

عباس میرزا

عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی شاه و فرمانده لشکر ایران در جریان جنگ با روسیه، متوجه تأثیر علم و صنعت بر پیشرفت های نظامی آن کشور شد و به این نتیجه رسید که تعداد زیاد سپاهیان ایران و دلاوری و فداکاری های آن ها، برای پیروزی کافی نیست. از این رو به فکر نوسازی و اصلاح امور کشور افتاد.

عباس میرزا، نخستین اصلاح طلب

اقدامات عباس میرزا در زمینه نوسازی و اصلاح کشور

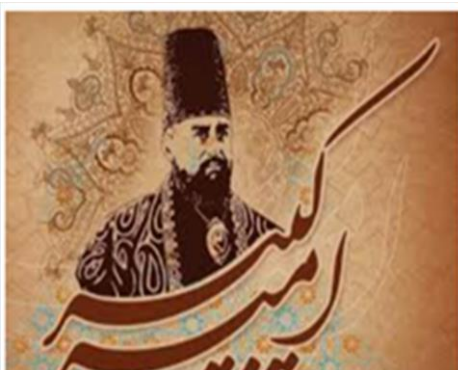
- * فرستادن افرادی به انگلستان برای فراگیری علوم و فنون جدید.
- * ترجمه کتاب هایی در موضوع تاریخ کشورهای اروپایی به فارسی.

بعد از مرگ مشکوک عباس میرزا، فتحعلیشاه، محمد میرزا پسر عباس میرزا را به ولیعهدی برگزید.

میرزا تقی خان امیر کبیر یکی از کسانی بود که در دوره قاجار، کارهای مهمی را برای نوسازی و اصلاح امور ایران انجام داد. **ناصرالدین شاه** در ابتدای سلطنتش، امیر کبیر را به صدراعظمی منصوب کرد و در اداره کشور به او اختیار کامل داد.

مشکلات حکومت قاجار در زمان صدرات امیر کبیر

۱. شورش در ایالت ها.
۲. دخالت های خارجی.
۳. بی نظمی و اختلال امور کشوری و لشکری.
۴. خالی بودن خزانه.

اقدامات امیر کبیر پس از رسیدن به صدارت:

- * برقرار کردن امنیت و آرامش در کشور
- * نوسازی تشکیلات حکومتی
- * مبارزه با مفسد اداری و اقتصادی
- * تأسیس مدرسه دارالفنون
- * استخدام معلمانی از کشورهای روسیه و انگلستان برای تدریس در مدرسه دارالفنون
- * توجه ویژه به حفظ استقلال کشور و قطع نفوذ روسیه و انگلستان در ایران در سیاست خارجی.

ناصرالدین شاه تحت تاثیر برخی توطئه چینی ها دستور قتل امیر کبیر را داد و ایران را از خدمات ارزشمند او محروم کرد.

پس از آشنایی ایرانیان با پیشرفت های ایجاد شده در اروپا، برخی افراد از جمله **میرزا حسن رشدیه** تصمیم گرفتند تا **مدارس جدیدی** در ایران بر اساس **روش های جدید** تعلیم و تربیت عمومی، تأسیس کنند.

ناصرالدین شاه قاجار

کشورهای استعمارگر **روسیه و انگلستان** در دوره **ناصرالدین شاه** به امتیازهای اقتصادی مهمی مانند **تأسیس بانک، استخراج معادن نفت، بهره برداری از جنگل و شیلات** در ایران دست یافتند. صنعت و بازرگانی کشور ما با واگذاری این امتیازها آسیب های فراوانی دید.

مردم ایران که واگذاری امتیازهای اقتصادی به روسیه و انگلستان را موجب تسلط بیشتر بیگانگان بر منابع ثروت و بازار کشورشان می دانستند، با واگذاری برخی از این امتیازها، مخالفت کردند.

گسترده ترین جنبش اجتماعی در اعتراض به واگذاری امتیازهای اقتصادی به بیگانگان **نهضت تنباکو** بود.

در دوره ناصرالدین شاه توتون و تنباکو از عمده ترین محصولات کشاورزی ایران بود.

ناصرالدین شاه امتیاز انحصاری خرید و فروش توتون و تنباکوی ایران را به مدت **۵۰ سال** به یک انگلیسی به نام **تالبوت** داد. مردم و به ویژه **بازرگانان** با آگاهی به نتایج زیان بار اقتصادی این امتیاز در شهرهای مختلف شروع به اعتراض و مخالفت کردند. **روحانیون** در صف مقدم این اعتراض قرار گرفتند و خواهان **لغو** امتیاز تنباکو شدند.

آیت الله **میرزا حسن شیرازی** در حمایت از نهضت استفاده از توتون و تنباکو **احرام** اعلام کرد.

نهضت تنباکو نخستین حرکت جدی مردم ایران برای رهایی از نفوذ و سلطه خارجی و ایستادگی در برابر ستم داخلی بود و حس اعتماد به نفس و روحیه مقاومت و مبارزه را در مردم تقویت کرد.

پاسخ فعالیت ها

۱. چرا عباس میرزا به فکر نوسازی و اصلاح کشور افتاد؟ به سبب شکست ایران از ارتش روسیه و انگلستان با وجود رشادت های فراوان و پی بردن به پیشرفت های علمی و صنعتی اروپاییان.

۲. فکر می کنید اگر یک کشور از دشمن خود درخواست کمک کند، دشمن تمام تجربه ها و دانش مورد نیاز برای اصلاح یا پیشرفت آن کشور را در اختیارش قرار می دهد؟ چرا؟ خیر، چون دشمن به فکر منافع خود می باشد بنابراین تلاش می کند تا جلوی پیشرفت کشور مقابل را بگیرد.

۳. به نظر شما، چرا اگر کشوری به سلاح علم و دانش مجهز نباشد، نمی تواند قوی شود و در مقابل دشمنانش، مقتدرانه بایستد؟ زیرا پیشرفت علم و دانش موجب تقویت خودباوری، عزت و اقتدار ملی می شود و اگر کشوری به سلاح علم و دانش مجهز نباشد در عرصه های مختلف از جمله اقتصادی و سیاسی و همچنین رفع نیازهای خود، دست نشانده کشورهای زورگو و مستکبر است و باید طبق خواسته ها و دستورات ایشان برای کشور خود برنامه ریزی کنند.

۴. الف) انگیزه و اهداف امیر کبیر از اقدامات اصلاحی چه بود؟ اصلاح امور کشور و سامان دادن به اوضاع سیاسی، اداری و نظامی، تأمین منافع و مصالح ملی کشور، فراهم آوردن زمینه های توسعه و پیشرفت اقتصادی کشور، تأمین امنیت و رفاه بیشتر برای مردم.

ب) شما کدام یک از اصلاح گری های امیر کبیر را مؤثرتر می دانید؟ اگر شما جای امیر کبیر بودید، چه کارهایی برای پیشرفت ایران در آن زمان می کردید؟ پاسخ به نظر دانش آموزان بستگی دارد

پ) به نظر شما، چرا امیر کبیر بر استخدام نکردن معلمان و استادان روسی و انگلیسی در مدرسه دارالفنون، اصرار می کرد؟ رابطه خصمانه این دو کشور در زمان فتحعلی شاه با ایران و اهداف استعماری ایشان برای نفوذ در ایران، موجب شد امیر کبیر برای حفظ استقلال کشور و قطع نفوذ این دو کشور در حکومت ایران، معلمانی از غیر از این دو کشور برای دارالفنون استخدام نماید.

۵. چند مورد از اقدامات امیر کبیر را در زمینه رواج عدالت و پیشرفت علمی و فرهنگی بنویسید.

رواج عدالت: اصلاح امور قضایی و توجه به برقراری عدالت و حقوق مردم، منع شکنجه متهمان، احترام به حقوق اقلیت های دینی، منع رشوه خواری مقام ها و کارکنان دولت، ساختن بیمارستان، انتشار روزنامه و ...

توسعه علمی و فرهنگی: تأسیس مدرسه دارالفنون، انتشار روزنامه، ترجمه کتاب های اروپایی به زبان فارسی.

۶. با توجه به اصلاحات امیر کبیر، چرا شاهزادگان و درباریان قاجار و عوامل وابسته خارجی برای برکناری و قتل امیر کبیر توطئه کردند؟ زیرا اقدامات اصلاحی امیر کبیر منافع نامشروع درباریان و شاهزادگان قاجار را به خطر انداخته و به تدریج دست آنان را از اداره امور کشور قطع می کرد.

۷. الف) دلیل اصلی شکل گیری نهضت تنباکو چه بود؟ واگذاری یکی از منابع مهم اقتصادی کشور به بیگانگان که زمینه تسلط آنان بر ایران می شد و نفوذ خارجیان را در کشور افزایش می داد.

ب) موفقیت نهضت تنباکو از نظر سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی داشت؟ نهضت تنباکو نخستین حرکت جدی مردم ایران برای رهایی از نفوذ و سلطه خارجی و ایستادگی در برابر ستم داخلی بود و پیروزی آن حس اعتماد به نفس و روحیه مقاومت و مبارزه را در مردم تقویت کرد.

۸. با راهنمایی دبیر خود متن سند را در کلاس بخوانید و به پرسش های زیر پاسخ دهید:
الف) فرمان لغو امتیاز توتون و تنباکو توسط چه کسی صادر و توسط چه کسی به مردم ابلاغ شد؟
توسط ناصرالدین صادر و توسط امین السلطان ابلاغ شده است.

ب) فکر می کنید چرا در این فرمان، هیچ اشار های به اشتباه شاه و حکومت در انعقاد اولیه قرارداد با استعمارگران نشده است و بلکه در مقابل، لغو آن به لطف و مرحمت شاه نسبت داده شده است؟ زیرا شاهان قاجار خود را سایه خدا بر روی زمین میدانستند و بنابراین خود را از انجام هرگونه اشتباهی در امور مختلف کشور و مردم، به دور می دانستند. و تمام اموال و منابع و ثروت کشور را متعلق به خود می دانستند. بنابراین به خود اجازه می دادند که هرگونه قراردادی را با کشورهای دیگر منعقد کنند. و از آنجا که حقی برای مردم در ثروت های کشور قائل نبودند، لغو این قرارداد را بنا بر خواست مردم نوعی لطف و مرحمت از جانب شاه می دانستند.

پ) در کدام قسمت های فرمان، می توانید تکبر و خودخواهی شاهانه را ببینید؟ آیا فکر نمی کنید یکی از عوامل پیشرفت نکردن ایران در گذشته، وجود چنین حکومت و شاهانی بوده است؟
(مردم هم خودشان را از این زحمت و تحمیل آسوده دانسته به دعاگویی وجود مسعود همایونی و به شکرگزاری مراجع کامله همایون خسروانه بیفزایند و بعضی حرکات جاهلانه را به کلی موقوف نمایند). مسلماً وجود چنین شاهانی که هیچ حقی برای مردم قائل نبودند، مانع هرگونه پیشرفتی برای کشور بود.

ت) پاسخ به عهده دانش آموز.

نمونه سؤال

در جاهای خالی کلمات مناسب قرار دهید.

۱. ناصرالدین شاه در ابتدای سلطنتش، **امیر کبیر** را به صدراعظمی منصوب کرد.
۲. یکی از مهمترین اقدامات امیر کبیر، تأسیس **دارالفنون** بود.
۳. **وجود فرزندان** موجب امنیت، ثبات، گرمی و نشاط خانواده می شود.
۴. برای زندگی خوب و با سعادت، باید در انتخاب همسر به **تناسب و همگونی** توجه کرد.
۵. یکی از عواملی که موجب سازگاری و آرامش در خانواده می شود **انتخاب صحیح همسر** است.

درست و یا نادرست بودن عبارت های زیر را مشخص کنید.

۶. از نتایج آشنایی ایرانیان با تمدن اروپایی در دوره قاجار، ایجاد مدرسه های جدید بود. **درست**
۷. در دوره ناصرالدین شاه، توتون و تنباکو از عمده ترین محصولات کشاورزی ایران بود. **درست**
۸. به عقیده عباس میرزا، روس ها به دلیل تعداد زیاد سپاهیانشان در جنگ پیروز شدند. **نادرست**
۹. امیر کبیر معلمانی را از روسیه و انگلیس برای تدریس در دارالفنون استخدام کرد. **نادرست**
۱۰. قبل از مرگ عباس میرزا، فتحعلی شاه پسر او محمدمیرزا را به ولیعهدی برگزید. **نادرست**

به سوالات زیر پاسخ کامل دهید.

۱۱. شکست های نظامی و سیاسی از روسیه و انگلستان در دوره قاجار، چه نتیجه ای داشت؟
ایرانیان را بیش از پیش متوجه ارزش علم کرد و توانمندی های صنعتی اروپاییان را آشکار ساخت
برخی از سیاستمداران، اندیشمندان و عالمان دینی برای پیشرفت ایران به چاره جویی پرداختند
و برای حفظ استقلال و پیشرفت کشور خود کارهایی انجام دادند.

۱۲. چرا مردم ایران با واگذاری برخی از امتیازهای اقتصادی به کشورهای روسیه و انگلستان مخالفت کردند؟ زیرا مردم مسلمان ایران می دانستند که واگذاری امتیازهای اقتصادی به روسیه و انگلستان موجب تسلط هرچه بیشتر بیگانگان بر منابع ثروت و بازار کشورشان می شود.

۱۳. عکس العمل مردم ایران پس از واگذاری امتیاز تالبوت به انگلستان چه بود؟ مردم و به ویژه بازرگانان با آگاهی از نتایج زیانبار این امتیاز، در شهرهای مختلف شروع به اعتراض و مخالفت کردند. روحانیان در صف مقدم این اعتراض قرار گرفتند و خواهان لغو امتیاز تنباکو شدند.

۱۴. چه عاملی موجب لغو امتیاز تالبوت شد؟ آیت الله میرزا حسن شیرازی، مرجع تقلید شیعیان در سامرا، در حمایت از نهضت، استفاده از توتون و تنباکو را حرام اعلام کرد. این حکم شرعی سبب شد که مردم و حتی کارکنان کاخ ناصرالدین شاه، قلیان ها را بشکنند و از مصرف توتون و تنباکو خودداری کنند. با اوج گرفتن نهضت، ناصرالدین شاه مجبور شد امتیاز را لغو کند و غرامت و خسارت نیز به تالبوت بپردازد.

۱۵. اقدامات عباس میرزا جهت پیشرفت ایران را بنویسید. الف) فرستادن افرادی به انگلستان برای فراگیری علوم و فنون جدید و تحصیل در رشته های فنی، نظامی و پزشکی؛ ب) کتاب هایی در موضوع تاریخ کشورهای اروپایی به فارسی ترجمه کنند.

۱۶. در ابتدای دوران صدراعظمی امیرکبیر، حکومت قاجار با چه مشکلاتی روبرو بود؟ شورش در ایالت ها، دخالت های خارجی، بی نظمی و اختلال امور کشوری و لشکری و خالی بودن خزانه.

۱۷. از اقدامات امیرکبیر (۳ مورد) را نام ببرید. الف) برقراری امنیت و آرامش، ب) نوسازی تشکیلات حکومتی، ج) مبارزه با مفاسد اداری و اقتصادی.

۱۸. رقابت کشورهای روسیه و انگلستان برای نفوذ اقتصادی در ایران، چه نتیجه ای برای این کشورها داشت؟ آن ها در دوره ناصرالدین شاه به امتیازهای اقتصادی مهمی مانند تأسیس بانک، استخراج معادن نفت، بهره برداری از جنگل و شیلات در ایران دست یافتند.

۱۹. واگذاری امتیازات اقتصادی به روسیه و انگلستان، چه آسیبی در کشور ما ایجاد کرد؟ صنعت و بازرگانی کشور ما با واگذاری این امتیازها آسیب های فراوانی دید. شرکت های بازرگانی خارجی در بیشتر شهرهای ایران شعبه هایی تأسیس کردند و به خرید و فروش مشغول شدند. این شرکت ها معمولاً کالاهای اروپایی را بدون پرداخت حقوق گمرکی و یا با حقوق گمرکی بسیار ناچیزی وارد کشور می کردند. تولیدکنندگان و بازرگانان ایرانی چون نمی توانستند با این شرکت ها رقابت کنند، روز به روز ضعیفتر و دچار ورشکستگی شدند.

۲۰. گسترش مدارس جدید در زمان قاجار را توضیح دهید؟ پس از آشنایی با پیشرفت های ایجاد شده در اروپا، برخی افراد مانند میرزا حسن رشدیه تصمیم گرفتند تا مدارس جدیدی در ایران بر اساس روش های جدید تعلیم و تربیت عمومی، تأسیس کنند. بعضی از این مدارس تازه تأسیس شده، متناسب با فرهنگ اروپاییان ساخته شده بود و تفاوت های جدی با سبک و فرهنگ تعلیم و تربیت در ایران اسلامی داشت.

۲۱. دلیل اصلی شکل گیری نهضت تنباکو چه بود؟ نهضت تنباکو یکی از گسترده ترین جنبش های اجتماعی بود که در اعتراض به واگذاری امتیازهای اقتصادی به بیگانگان شکل گرفت.

۲۲. موفقیت ایران در نهضت تنباکو از نظر سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی داشت؟ نهضت تنباکو نخستین حرکت جدی مردم ایران برای رهایی از نفوذ و سلطه خارجی و ایستادگی در برابر ستم داخلی بود و حس اعتماد به نفس و روحیه مقاومت و مبارزه را در مردم تقویت کرد.

گزینه صحیح را انتخاب کنید.

۲۰. نخستین کسی که متوجه شد باید حکومت قاجار تغییراتی در کشور ایجاد کند، که بود؟
الف) امیرکبیر   ب) عباس میرزا   ج) میرزا حسن رشدیه   د) قائم مقام فراهانی

۲۱. از جمله پیشگامان تأسیس مدارس جدید در ایران که بود؟
الف) میرزا حسن رشدیه   ب) امیرکبیر   ج) میرزای شیرازی   د) عباس میرزا

۲۲. نخستین حرکت جدی مردم ایران برای رهایی از نفوذ و سلطه خارجی، چه بود؟

الف) نهضت تنباکو (ب) نهضت مشروطه (ج) تأسیس دارالفنون (د) تشکیل ارتش منظم

۲۳. امتیاز قالیبوت برای مدت چند سال به کدام کشور واگذار شد؟

الف) ۵۰ سال، روسیه (ب) ۵۰ سال، انگلیس (ج) ۶۰ سال، روسیه (د) ۶۰ سال، انگلیس

۲۴. کدام یک از شاهان قاجار دستور قتل امیر کبیر را داد؟

الف) محمدشاه (ب) علی محمدشاه (ج) ناصرالدین شاه (د) فتحعلی شاه

مانا باشید. پروانه قلی پور